

اثرات غیرت نابجای مردان در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی از منظر اسلام

فاطمه خلیلی ارجمندی^۱

چکیده

دین اسلام غیرت ورزی نابجای مردان را به شدت نهی کرده است. امام علی(ع) در این باره می فرمایند؛ از غیرت ورزی نابجا پرهیز کن زیرا زنان درستکار را به نادرستی و پاک دامن را به بدگمانی می کشاند. این مقاله با استفاده از منابع کتابخانه ای و به صورت توصیفی به این مساله پرداخته است. غیرت یکی از کمالات انسانی است. میانه روی نیز در غیرت ورزی مهم است؛ باید در آن اعتدال را رعایت کرد زیرا گاهی بر اثر زیاده روی در آن، خانواده و فرزندان ضربه می خورند، حقیر می شوند، عقده پیدا می کنند و ممکن است به لجبازی یا افکار دیگری دچار شوند یا اعتماد به نفس خود را از دست بدهند و دیگر نتوانند عزتمندانه از خود دفاع کنند. نتایج حاصل از این مقاله بعد از بررسی مفاهیم، عبارتند از: آثار غیرت نابجا در زندگی فردی که عبارتند از: ۱. بد دلی و سوء ظن، ۲. گرایش به گناه، همچنین آثار غیرت نابجا در زندگی خانوادگی نیز عبارتند از ۱. کسالت در امر تحصیل، ازدواج و کار، ۲. کسالت در امر زناشویی و نیز آثار غیرت نابجا در زندگی اجتماعی هم عبارتند از: ۱. بدگمانی در امور اجتماعی، ۲. فتنه و فساد، ۳. حسادت به رتبه اجتماعی زن، ۴. حوادث و جنایات.

واژگان کلیدی: بدبینی، سوء ظن، غیرت، غیرت نابجای.

مقدمه

غیرت در لغت به معنای رشک بردن، تعصب و حفظ کردن ناموس است. در اصطلاح عبارت است از تاثیرپذیری همراه با بغض و کینه و تیرگی دل، که انسان معمولاً زمانی درکش می کند که احساس کند فرد محبوب وی، توجه یا محبتش را معطوف شخص دیگری کرده است. این مقاله از این موضوع از جهات مختلفی از جمله اخلاقی، تفسیری، روایی قابل بررسی است. اما نگارنده درصدد است تا این موضوع را از منظر اسلام بررسی کرده و تاثیر آن را در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی مورد مطالعه قرار دهد و به این سوال پاسخ دهد که غیرت نابجای مردان در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی چه تاثیری دارد؟

^۱ . طلبه حوزه علمیه فاطمه الزهرا سلام الله علیها آمل.

اسلام غیرت نابجای مردان را به شدت نهی کرده است. برای نمونه، میتوان به این مورد اشاره کرد که امام علی(ع) در این باره می فرمایند؛ از غیرت ورزی نابجا بپرهیز که زنان درستکار را به نادرستی و پاک دامن را به بدگمانی می کشاند و همچنین روایت های زیادی در کتب نظیر مروارید عفاف از سید حسین اسحاقی، اصول اخلاقی قیام امام حسین از آیت الله سید مجتبی نور مفیدی، آیین همسررداری و آداب زندگی در اسلام از سید محمد حسین بهارانچی، به این اصل مهم پرداخته شده است. اما در این مقاله با توجه به منابع یاد شده و منابع دیگر، در صدد بررسی اثرات غیرت نابجای مردان در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی هستیم. غیرت یکی از کمالات انسانی است که دست پرتوان آفرینش اسباب آن را در وجود آدمی تعبید کرده است. در غیرت ورزی باید اعتدال را رعایت کرد چرا که غیرت نابجای مردان می تواند تاثیرات نادرستی در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی ایجاد کند و به دختران و زنان از لحاظ روحی و روانی آسیب بزند. همچنین هدف نگارنده از نگارش مقاله به جهت آگاهی دادن به زوجین و جلوگیری از انحراف در روابط آنها می باشد.

۱- مفهوم شناسی

در ادامه به بررسی مفاهیم لغوی و اصطلاحی غیرت اشاره می شود.

۱_۱ تعریف لغوی غیرت

غیرت در لغت به معنای رشک، حسد، رشک بردن، وبا لفظ عربی استعمال می شود.^۱

۱_۲ تعریف اصطلاحی غیرت

غیرت در اصطلاح عبارت است از تاثیرپذیری همراه با بغض و کینه و تیرگی دل، که انسان معمولاً زمانی درکش می کند که احساس کند فرد محبوب وی، توجه یا محبتش را معطوف شخص دیگری کرده است. به عبارت دیگر، غیرت حس درونی است که آفرینش برای محافظت و نگهبانی از حریم خانواده و پاسداری از نسل، در وجود مرد نهاده است. در حقیقت این حس در مرد وجود دارد که می خواهد ناموس خود را از دسترس کامجویی دیگران دور کند و همسر خود را تنها در انحصار خود نگه دارد.^۳

غیرت نابجا

غیرت، یکی از ویژگی های برجسته اخلاقی پیامبران و اولیای الهی است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

۱. دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱۱، ص ۱۶۹۰۱.

۲. نجاتی، قرآن و روان شناسی، ص ۱۳۵.

۳. سادات، راهنمای همسران جوان، ص ۱۶۴.

«كَانَ إِبْرَاهِيمُ أَبِي غَيُورًا، وَ أَنَا أُغَيِّرُ مِنْهُ وَ أَرْغَمُ اللَّهَ أَنْفَ مَنْ لَا يَغَارُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ: پدرم ابراهیم، غیور و جوان مرد بود و من از او غیورترم و خداوند بینی کسی را که اهل ایمان است، ولی غیرت ندارد، به خاک بمالد.»^۱

غیرت در بعضی موارد بجا و مقبول و در برخی موارد نابجا و مردود است. پیامبر اکرم (ص) می فرمایند: « من الغیره ما یُحِبُّ اللَّهُ وَ مِنْهَا مَا یُکْرَهُ اللَّهُ: خداوند برخی غیرت ها را دوست دارد و برخی غیرت ها را دوست ندارد.»^۲

در تمام اقسام غیرت، غیرت بجا و نابجا داریم. غیرت نابجا باعث افراط گری است. غلات که بیشترین ضربه را به حضرت علی(ع) وارد کردند، غیرت نابجا داشتند. مرحوم آیتی می گوید: اهل بیت از دو ناحیه ضربه خوردند: یکی از ناحیه دوستان افراطی که غیرت نابجا داشتند و موجب تخریب چهره اهل بیت شدند. امروزه هم برخی ها از اهل بیت سخن می گویند ولی با غیرت ورزی نابجای خود جز ضربه زدن به اهل بیت(ع) کاری نمی کنند. دیگری هم از ناحیه دشمنان کینه توز.^۳ غیرت های نابجا همواره مشکلاتی را ایجاد کرده و غیرت های بجا به کمک دین و مذهب شتافته است.^۴

غیرت مثبت و بجا آن است که مردی از اینکه همسرش در معرض نگاه خطا و سوء استفاده دیگران واقع شود رنج برده و ناراحت شود و نتیجه ی آن حفظ همسر یا دختر خود از خودآرایی و خودنمایی در مقابل نامحرمان است. اما غیرت منفی و نابجا آن است که از آنچه خداوند جایز و حلال قرار داده ناراضی باشد مثل اینکه همسرش هنگام بازگشت از یک سفر، با پدر و یا برادرش دست دهد و روبوسی نماید. در این موارد که هم از نظر شرعی گناهی محسوب نمی شود و هم خطری برای همسر نیست، غیرت نشان دادن مرد موجب تقویت سوء ظن در خودش و بدبینی دیگران نسبت به او می گردد. امام صادق علیه السلام فرمود: « لَا غَيْرَةَ فِي الْحَلَالِ: در امور حلال، غیرت ورزیدن، بی مورد است.»^۵

غیرت توصیه شده در اسلام، امری کاملاً معقول و برآمده از روحیه دین باوری است، احساس مسئولیت و خیر خواهی است. از این رو، غیرت باید بجا و دور از تعصب، افراط، بدبینی و سوء ظن باشد، ملاک غیرت ورزی، تنها حفظ احکام شرعی و سلامت فرد و جامعه و جلوگیری از انحراف در روابط ناسالم است و گرنه ارزش دینی و اخلاقی

۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۴۹.

۲. کنز العمال، ج ۷۰۶۷.

۳. مطهری، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۲۵، ص ۳۴۲.

۴. خمینی، صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۲۶۳.

۵. حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۱۷۶.

نخواهد داشت و چه بسا اثر معکوس داشته باشد، چنانکه غیرت ورزیدن در مورد امور حلال بی اشکال نیز تعصب جاهلانه است.^۱

کوتاهی و زیاده روی در هر کاری، سبب منحرف شدن آدمی از راه درست و مستقیم است و او را از رسیدن به هدف الهی باز می دارد و پی آمدهای ناگواری نیز به دنبال دارد. غیرت ورزی نیز چنین است و در صورت افراط در آن و غیرت نابجا، آثار شومی دامن گیر انسان خواهد شد. زیاده روی در غیرت افزون بر آن که موجب بدگمانی شخص نسبت به ناموس او می شود، احساس شخصیت را نیز از ناموشش می ستاند.^۲

۲- آثار غیرت نابجا در زندگی فردی

غیرت نابجا در زندگی فردی آثار متعددی دارد که نگارنده به برخی از این موارد می پردازد که عبارتند از:

۱. بددلی و سوءظن ۲. گرایش به گناه.

۲_۱ بددلی و سوءظن

غیرت بی جا و گمان بد نه تنها به طرف مقابل و حیثیت او لطمه وارد می کند، بلکه برای صاحب آن نیز بلائی است بزرگ، زیرا سبب بددلی و سوءظن در فرد نسبت به دیگران میشود و همین موجب می شود که او از همکاری با مردم کناره گیری کند، و دنیایی وحشتناک، و آکنده از غربت و انزوا، فراهم سازد. چیزی که زندگی را از حیوانات جدا میکند و به آن رونق، حرکت و تکامل می بخشد، روح تعاون و همکاری دسته جمعی است. و این در صورتی امکان پذیر است که اعتماد و خوش بینی بین افراد حاکم باشد، درحالیکه غیرت بی جا و در نتیجه آن سوءظن، پایه های این اعتماد را درهم می کوبد. سوءظن نشانه خباثت درونی و کمبود صاحب آن می باشد، و هر کس چنین اندیشه کند، بدون تردید کسی به او نزدیک نمی شود و دوستان و آشنایان از وی فرار می کنند، و بتدریج آشوب ها و فتنه ها و اختلافات پدید می آید.^۳

انواع غیرت های نابجای مردان، نخست از سوءظن و تصور آنها ریشه می گیرد. مردی که مبتلا به سوءظن است، با غیرت نابجا آرامش خود را از دست می دهد و پیوسته در باطن خود با خویشتن نزاع می کند و به هیچکس اطمینان نمی نمایند، و با وحشت و نگرانی زندگی میکند.^۴

۱. جوان، بررسی روابط دختر و پسر در ایران و راه کارهای اصلاحی آن، ج ۱، ص ۹۰.

۲. اسحاقی، مروارید عفاف، ج ۱، ص ۳۳.

۳. مجلسی، همان، ج ۷۷، ص ۲۲۹.

۴. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۱۸۶.

سوءظن از جمله گناهانی است که در روایات و متون اسلامی آن را از گناهان کبیره شمرده اند و از نظر شرعی نیز حرام دانسته اند. از پیامبر گرامی اسلام (ص) وارد شده: «إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مِنَ الْمُسْلِمِ دَمَهُ وَ مَالَهُ وَ عِرْضَهُ وَأَنْ يَظُنَّ بِهِ ظَنًّا سَوْئًا: خداوند خون و مال و آبروی مسلمان را محترم شمرده و سوءظن به مسلمان را تحریم فرموده است.»^۱ افراد بددل از همه چیز می ترسند؛ واز همه کس، وحشت دارند؛ و نگرانی جانکاهی دائماً، بر روح آنها مستولی است. و نمیتوانند یار، و مونس غمخوار پیدا کنند. و در نتیجه باعث تنهایی فرد میشود. در حدیثی از امیرالمومنان علی (ع) آمده است: «من لم يحسن ظنه استوحش من كل احد؛ کسی که گمان بد داشته باشد، از همه کس میترسد و وحشت دارد!»^۲

۲-۲ گرایش به گناه

نخستین نتیجه غیرت بی جا به خود فرد برمی گردد. از آن جایی که این افراد نمیتوانند اعمال و رفتار دیگران را خالی از غرض و آلودگی تصور نمایند، همواره در رنج روحی و درد روانی سختی به سر می برند و سوز و گداز خیال و پندار، همواره آنان را شکنجه می دهد، و همین ها زمینه های گرایش به گناه را در فرد ایجاد می کند، زیرا برخی از گمان ها گناه است، ممکن است برخی گمان های بد مطابق با واقع باشد و برخی مخالف، و آن که مخالف واقع است مسلماً گناه است. امیرالمومنین در این باره می فرماید: «إِيَّاكَ وَالتَّغَايُرَ فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ غَيْرِهِ فَإِنَّ ذَلِكَ يَدْعُو الصَّحِيحَةَ إِلَى السَّقَمِ وَ الْبَرِيئَةَ إِلَى الرَّيْبِ».^۳

از غیرت ورزی بی مورد پرهیز کن، زیرا اظهار غیرت در غیر موردش، تندرست را به بیماری و بی گناه را به سوی گناه می خواند. بنابراین مردان باید گمان بد که نتیجه آن موجب غیرت نادرست و نابجا می شود را از خود دور ساخته و راه های حمل بر صحت را ببینند و احتمالات درستی را که در مورد آن عمل وجود دارد در ذهن خود مجسم سازند و کم کم بر گمان بد و غیرت بی جا غلبه کنند.^۴

بدبینی درباره «خلق» گاهی منتهی به بدبینی و سوءظن درباره «خالق» می شود و به اساس اعتقادات دینی انسان نیز سرایت می کند. گاهی در «عدالت خدا» و گاهی در «قدرت خدا» تردید می کند! ممکن است در دعوت پیامبران الهی نیز تردید کند و در اعماق قلب خود دعوت آنها را یک نوع صحنه سازی برای حکومت بر مردم و

۱. قاسمی، سبک زندگی، ج ۱، ص ۵۱.

۲. تمیمی آمدی، غررالحکم، ۹۰۸۴.

۳. تمیمی آمدی، شرح غررالحکم، ج ۲، ص ۳۰۲.

۴. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۲، ص ۱۸۲.

دلیل نسبت به خانواده خویش غیرت ورزی نمایید که این کار آنان را به فساد می کشاند و موجب بدگمانی فتنه و فساد و افراط می گردد.^۱

قرآن هشدار می دهد که هرکس بر خانواده ها سوءظن نموده، و آنها را متهم سازد، در دنیا و آخرت ملعون بوده، و به آتش عظیم دوزخ گرفتار آید.^۲

۴_۳ حسادت به رتبه اجتماعی

منشأ و زمینه حسادت عوامل گوناگونی دارد، از جمله غیرت نابجای مرد به همسرش که حسادت او را نسبت به همسرش برمی انگیزد. حسد ورزی و کینه توزی علاوه بر اینکه موجب بدگمانی به خداوند می شود عامل بدگمانی به خلق نیز هست. زیرا شخص حسود توجیه قابل قبولی برای تفسیر رفتار دیگران نمی یابد و هر حرکت و عملی را از منظر سوء تحلیل می کند. مثلاً مردی اگر همسرش از جایگاه و موقعیت ویژه مالی و یا اجتماعی برخوردار است شایسته این مقام نمی داند و قابلیت های او را قبول ندارد بلکه تصور می کند که او از طریق نامشروع به این جایگاه رسیده است.^۳

حسادت در خاندان نبوت نیز پیدا می شود، همان گونه که در خانه حضرت یعقوب، حسادت فرزندان، آنان را به چاه افکندن برادر وادار کرد. دامنه حسادت تنها نسبت به نعمت های مادی نیست، بلکه گاهی نسبت به ایمان افراد حسادت می شود و می خواهند آنان را به کفر برگردانند. حسادت عاشقانه در مردان ممکن است به گونه ای باشد که به شما در ابتدای رابطه حس خاص بودن و دوست داشتنی بودن بدهد و ممکن است که شما از دیدن حسادت شریک عاطفی تان لذت ببرید. اما این حسادت اگر به مرور زمان کم نشده و شدت آن بیشتر شود ممکن است مشکل ساز شود. حسادت عاشقانه در مردان وقتی از حالت طبیعی خارج شود ممکن است موجب آسیب و پرخاشگری و کنترلگری در مرد شود. شوهری که حسادت می کند، ممکن است به شدت در رقابت با همسر خود در مواردی مانند شغل، درآمد، موفقیت ها و جوانب دیگر زندگی دخالت کند. او می خواهد در هر زمینه ای از همسر خود برتری داشته باشد و بیشترین توجه و تحسین را به خود جلب کند.^۴

۴_۴ حوادث و جنایات

بدبینی از نظر جامعه شناسی آفت بزرگ هم بستگی اجتماعی است و گاه موجب اختلاف و نزاع در جامعه می شود به طوری که گاه امنیت جامعه به خطر می افتد. در بسیاری از موارد، بدبینی موجب غیرت نابجای مردان می شود

۱. مبلغی، منابع مبلغی، ص ۳۸۱.

۲. نور: ۲۳.

۳. حسینی، سوءظن و حسن ظن به خدا و خلق، ج ۱، ص ۱۸۸.

۴. <https://namnak.com>

واین عامل بسیاری از جنگ ها، نزاع ها، حوادث، مصائب و پرونده های جنایی می شود. مخصوصاً در مواردی که افراد سوءظن به نوامیس خود پیدا کنند یا گمان کنند که دیگران در پی اموال یا نوامیس آنها هستند. به گونه ای که می توان گفت یکی از عوامل حوادث ناگوار، سوءظن های بی جا است که بی گناهان را هدف گیری کرده است. امام علی (ع) فرمود: «سُوءُ الظَّنِّ يَفْسِدُ الْأُمُورَ وَيَبْعَثُ عَلَى الشُّرُورِ؛ سوءظن کارها را به فساد می کشد و مردم را به انواع بدی ها وادار می کند.»^۱

یکی از پزشکان به هنگام بازدید از تیمارستانی به فرد مجنونی برخورد می کند که مرتب کلمه دستمال را تکرار می کرد. هنگامی که پیگیری می نماید، به این نتیجه می رسد که عامل جنون او این بوده است که روزی در کیف همسرش دستمالی را می بیند که محتوی ادکلن و بعضی از هدایای مناسب مردان است، بلافاصله نسبت به همسرش بدبین می شود و در نتیجه در اثر غیرت ورزی نابجا و بدون تحقیق بیشتر، همسر خود را بر اثر خشم زیاد به قتل می رساند. بعد که دستمال را باز می کند کاغذی در آن می بیند که روی آن نوشته شده است: «همسر عزیزم! تولدت مبارک» ناگهان شوک شدیدی به او دست می دهد و دیوانه می شود و مرتب به یاد آن دستمال می افتد. یا مردی که به اتهام قتل خواهر خود مورد محاکمه قرار گرفته بود، ضمن قبول اتهام خود گفت: من عکس مردی را داخل کیف خواهرم دیده بودم. از او درمورد این موضوع پرسیدم ولی او جواب نداد، عصبانی شدم و بدون انگیزه قبلی، او را خفه کردم. امام علی علیه السلام می فرماید: «الْمُرِيبُ أَبَدًا غَلِيلٌ: آدم بدبین، همواره بیمار است.»^۲

چه بسیار خانواده ها که بر اثر بدبینی از هم متلاشی شده و چه بسیار رجال لایق و با شخصیت که با یک گمان بد در باره ی آنها، به قتل رسیده اند! و گاهی گمان بد آتش جنگ های بزرگی را روشن ساخته است. خداوند در قرآن کریم می فرماید: «إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ: اگر شخص فاسقی خبری برای شما بیاورد، درباره ی آن تحقیق کنید، مبدا به گروهی از روی نادانی آسیب برسانید و از کرده ی خود پشیمان شوید.»^۳

سوء ظن، وغیرت نابجا محبت و دوستی را خاموش و نفاق و دو رویی را پرورش می دهد، زیرا چنین کسی در ظاهر ناچار است تظاهر به دوستی کند در حالی که در باطن چنین نیست و بدبین می باشد، و همین طرز رفتار

۱. ابن بابویه، خصال، ص ۶۲۴.

۲. محمدی، میزان الحکمه، ج ۷، ص ۳۳۹۸.

۳. حجرات: ۶.

موجب پرورش روح نفاق و دورویی در او خواهد گردید. خلاصه مفاسد و زیان های اجتماعی غیرت ورزی نابجای مردان بیش از آن است که معمولاً تصور می شود.^۱

نتیجه گیری

غیرت نابجا یک مفسده اخلاقی، اجتماعی، عبادی و همه جانبه است از طریق مخاطرات فکری انسان را در معرض خطر قرار می دهد و عواقب بسیاری به دنبال خواهد داشت. بارزترین نتیجه غیرت نابجای مرد در زندگی فردی، گرایش به گناه و بددلی و سوءظن است. از پیامد های بددلی، بی اعتمادی است. بنابراین چنین مردی نمی تواند به دیگران اعتماد داشته باشد و نداشتن این اعتماد در زندگی عوارض بسیار سنگینی را به وجود می آورد، و موجب از بین رفتن همکاری و تعاون و دیگر فعالیت های جمعی که نیاز به مشارکت و همدلی دارد، میشود. نتیجه غیرت نابجا در زندگی خانوادگی، کسالت در امر ازدواج و کار و کسالت در امر زناشویی می باشد. که باعث از بین رفتن آرامش خود فرد شکاک و افراد محیطش می شود. و همچنین غیرت نابجا در زندگی اجتماعی موجب بدگمانی در امور اجتماعی، فتنه و فساد، حسادت به رتبه اجتماعی زن و حوادث و جنایات می شود. نتیجه ی سوءظن از نظر روانی این خواهد بود که انسان خودش را بهتر از دیگران بداند و دچار خودپسندی شود و خودپسندی اگر در روح انسان نهادینه شود، اتوماتیک وار و بدون توجه به ناخودآگاه خودش را بهتر از دیگران به حساب می آورد.

سوءظن افراد، جامعه را هم به فساد می کشد، چرا که این ها در برخورد ها و گفتارهایشان دوگانه و دورو هستند، و همین بیماری و رذیله را به طرق مختلف در سطح جامعه گسترش می دهند، و حس بدبینی را در جامعه زنده می کنند. همان گونه که برای هر مفسده اخلاقی راه حل هایی وجود دارد برای درمان غیرت نابجای مردان نیز راه کارهایی وجود دارد. مثل؛ تقویت ایمان و توجه و تأمل در آیات و روایاتی که در مورد سوءظن وارد شده است و در مقابل توجه به صفت حسن ظن نسبت به دیگران. بی اعتنایی به شک و ظن های بدی که در ذهن نسبت به دیگری به وجود می آید. توجه به خصلت های خوب طرف مقابل و پر رنگ کردن آن ها، افزایش احترام و محبت و دعا کردن در حق او. برداشت مثبت از اعمال و رفتار دیگران به جای زدن عینک بدبینی. اگر هم فکر بد و مزاحم به سراغ انسان آمد سعی شود به جنبه عملی تبدیل نشود یعنی در رفتار و اعمال و سخن ما تاثیر نگذارد و باعث گناهای همچون تهمت و افترا نشود.

^۱. مکارم شیرازی، زندگی در پرتو اخلاق، ج ۱، ص ۱۴۳.

فهرست منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

- (۱) ابن بابویه، محمد بن علی، الخصال، تهران: علمیه اسلامیة، چاپ سیزدهم، ۱۳۶۳.
- (۲) اسحاقی، حسین، مروارید عفاف، تهران: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، چاپ اول، ۱۳۸۶.
- (۳) پرور، اسماعیل، مبارزه با فقر و فساد در سیره نبوی، قم: دفتر عقل، چاپ اول، ۱۳۸۸.
- (۴) تمیمی آمدی، عبدالواحد، غررالحکم ودررالكلم، قم: امام عصر، چاپ چهارم، ۱۳۸۰.
- (۵) جوان، عبدالله، بررسی روابط دختر و پسر در ایران و راه کارهای اصلاحی آن، تهران: دفتر عقل، چاپ اول، ۱۳۸۷.
- (۶) حرعاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: موسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، چاپ اول، ۱۳۷۰.
- (۷) حسینی نیشابوری، علی اکبر، سلسله سخنرانی های استاد رفیعی، قم: دار المبلغین، چاپ اول، ۱۳۹۷.
- (۸) حسینی، اعظم السادات، سوءظن و حسن ظن به خدا وخلق، قم: انتشارات توتک، چاپ اول، ۱۳۸۷.
- (۹) خمینی، روح الله، صحیفه نور: مجموعه رهنمودهای حضرت امام خمینی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۰.
- (۱۰) دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران: انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۷.
- (۱۱) رجائی، محمدرضا، راه های رسیدن به موفقیت و خوشبختی، اصفهان: اقیانوس معرفت، چاپ اول، ۱۳۸۸.
- (۱۲) سادات، محمدعلی، راهنمای همسران جوان، تهران: نشر فرهنگ اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۹.
- (۱۳) الکراجکی الطرابلسی، الشیخ محمد بن علی، کنزالفوائد، بیروت: دارالاضواء، چاپ اول، ۱۴۰۵.
- (۱۴) کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، الکافی، تهران: دارالکتاب الاسلامیه، چاپ پنجم، ۱۴۰۷.
- (۱۵) کلینی، محمد بن یعقوب، فروع الکافی، قم: موسسه دارالحديث العلمیه والثقافیه، چاپ اول، ۱۳۸۸.
- (۱۶) مبلغی، رمضانعلی، منابر مبلغی، قم: انتشارات بین الحرمین، چاپ اول، ۱۳۹۰.
- (۱۷) مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، قم: دار الحیاء التراث العربی، چاپ هفتادوشش، ۱۴۰۳.
- (۱۸) محدثی، جواد، اعتدال، مشهد: آستان قدس رضوی بنیاد پژوهش های اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۵.

۱۹) محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: موسسه دارالحديث العلميه والثقافيه، چاپ چهارم، ۱۳۸۸.

۲۰) مطهری، مرتضی، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، تهران: انتشارات صدرا، چاپ اول، ۱۳۸۸.

۲۱) مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۵۳.

۲۲) مکارم شیرازی، ناصر، زندگی در پرتو اخلاق، قم: سرور، چاپ دوم، ۱۳۷۶.

۲۳) نجاتی، محمد عثمان، قرآن و روان شناسی، مشهد: آستان قدس رضوی بنیاد پژوهش های اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۷.

۲۴) الهندی، علی المتقی بن حسام الدین، کنز العمال فی سنن الاقوال والافعال، بیروت: مکتبه التراث الاسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۷.